

DOI 10.32342/2523-4463-2017-0-13-173-178

УДК 81'367.623

Я.В. БЕЧКО,
*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української та іноземних мов
Уманського національного університету садівництва*

УЧАСТЬ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИХ ВАРІАНТІВ ПРИКМЕТНИКА АНГЛ. *HOT* У ПРОЦЕСІ ФРАЗЕОТВОРЕННЯ

У статті розглядається питання про участь лексико-семантичних варіантів багатозначного прикметника англ. *hot* у фразеотворенні сполук із відповідним ключовим компонентом. Встановлюються структурні типи фразеологічних одиниць, щодо яких семантика досліджуваного прикметника беруть на себе фразеотворчу функцію.

Ключові слова: фразема, фразеотворення, ключове слово, структура, семантика, багатозначність.

Термічна лексика, слова і вирази на позначення різних високотемпературних об'єктів і рис незмінно привертають до себе увагу спеціалістів-мовознавців. Вихідну причину цього можна вбачати у тій багатоаспектній ролі, що її ці об'єкти й властивості відіграють у житті людини. Перш за все, тут слід згадати про термічно зумовлені, а також й інші подібні до них тактильні й узагалі соматичні відчуття, які мають істотне значення як одне з джерел сенсорної інформації людини про її довкілля і про саму людину. Термічні слова та лексико-семантичні групи тих чи інших мов вивчаються І.В. Беседовською [1], К.С. Верхотуровою [2], Т.О. Черниш [3], Я.В. Бечко [4]. У нашій статті ми досліджуємо не лише прикметник англ. *hot*, а з'ясуємо зв'язок між значенням фраземи і значенням лексеми, що має високотемпературне значення, вжитого в її складі. Актуальність такого дослідження полягає у важливості розробки проблеми характеру семантичних взаємовідношень між одиницями лексичного та фразеологічного рівнів мови, що є однією з давно поставлених, але й досі важливих у теоретичній фразеології.

За мету нашої розвідки ми поставили з'ясувати, якою мірою відтворюється система значень прикметника англ. *hot*, коли вони використовуються як підстава фразеотворення і лежать у основі формування фразеологічних одиниць. Відповідно, ми поставили перед собою такі завдання: 1) з'ясувати, які із семантем, властивих прикметнику англ. *hot*, виступають у фразеотворчій функції; 2) до яких структурно-семантичних типів належать ті фраземи, у формуванні яких беруть участь ті чи інші твірні семантики.

За об'єкт нашого дослідження ми обрали англійські ідіоматичні фраземи номінативного та предикативного характеру, порівняльні звороти, прислів'я та приказки, усталені мовленнєві формули, в яких ключовим компонентом виступає прикметник англ. *hot*. Предметом нашої розвідки є семантика зазначеного прикметника, що використовується у процесі фразеотворення.

Як показує проаналізований нами матеріал лексикографічних джерел, серед фразем, утворених за допомогою тих чи інших лексико-семантичних варіантів прикметника англ. *hot*, найбільшою є кількість тих, щодо яких фразеотворчу роль відіграв перший, вихідний семантичний різновид ключового слова.

Так, передусім відзначимо вживання семантики «гарячий» в усталених образних компаративних зворотах, таких як: англ. *as hot as a furnace (as fire, as flame)* «дуже гарячий»

[5, с. 506]; *hot as hell* «дуже гарячий» [6, с. 311]; *like a hen on a hot girdle* «як на вуглях» [7, с. 384]; *like a cat on hot bricks* «ніяково, як на голках» [8, с. 67]; *to drop smb / smth like a hot potato* «позбутися чогось небезпечною якомога швидше» [9, с. 261]; *hotter than hinges* «чудово, як по маслу» [5, с. 507].

Прикметник зі значенням «гарячий» виражає і як об'єкт порівняння (*as hot as a furnace / fire / flame / hell*), і те, з чим порівнюється (*like a hen on a hot girdle / griddle*). Крім того, природно, що в останньому випадку цей прикметник не може виступати самотійно і через те вживається в ролі окреслення опорного іменника.

Специфічним для аналізованого матеріалу, а в ньому – для англійських прикладів, є сполучення прикметника *hot* з образом переносним окресленням, що функціонує як засіб акцентуації та інтенсифікації змісту семантики «гарячий»: *piping (baking, scalding, sizzling) hot*, пор. англ. *piping hot* «1. свіжоспечений, щойно з пательні; просто з жару; 2. абсолютно новий або свіжий, щойно з'явився, свіженький» [7, с. 400]; *sizzling hot* «дуже гарячий» [8, с. 317]; *boiling hot* «гарячий, як окріп» [10, с. 39]; *scorching / baking / roasting hot* «дуже жаркий (зазвичай про погоду)» [9, с. 787]. Подібну структуру, а також і вираження підвищеного ступеня термічної ознаки варто відзначити й у сполуках англ. *white hot* «використовується для опису розжареного металу» [9, с. 787] і *red hot* «використовується для опису надзвичайно гарячого об'єкта або поверхні» [9, с. 787], але також лише в тому разі, коли перший компонент виступає не в дослівному, а переносному образно-експресивному значенні, умотивованому певною перцептивною ознакою.

Вихідна семантика «гарячий» виступає також в усталених мовленнєвих формулах: англ. *Hot diggety (dog)!* «чорт забирай!» [6, с. 311]; *Hot ziggety!* «чорт забирай!, однак вживають тоді, коли щось вдається, ура!» [6, с. 311]; *hot damn* [6, с. 311] (варто зазначити, що це, швидше за все, табуїстично зумовлена евфемістична видозміна слова *God* у складних прикметниках типу *goddam(n)(ed)*, уживаних як лайливі інтер'єктиви); *have / hold smth in your hot little hand* «використовується для того, щоб наголосити, що ти чимось володієш» [9, с. 788].

Ця ж семантика фігурує у власне паремійних утвореннях, тобто в прислів'ях та приказках: англ. *strike while the iron is hot* прик. «куй залізо поки гаряче» [7, с. 412]; *a little pot is soon hot* «обмежену людину легко розсердити» [7, с. 597].

Що стосується фразеологізмів інших типів, то зазначена семантика широко представлена серед також уже згаданих утворень стилістично нейтрального характеру – ад'єктивно-субстантивних сполученнях, що виражають термінологічне значення і, крім того, часом, особливо у німецькій мові, тяжіють до перетворення у складні слова. Крім уже наведених прикладів, сюди належить, такі позначення артефактів, як англ. *hot plate* «1. невелика газова або електрична плитка; 2. плита кухонного вогнища; 3. марміт»; *hot pot* «1. тушковане м'ясо з картоплею, цибулею (у британському варіанті англійської мови); 2. частина електричного обладнання з невеликим контейнером, що використовується для кип'ятіння води» [9, с. 789]. Сполука *hot spring*, а також і синонімічна їй *thermal spring* належать до реєстрових одиниць у Британській енциклопедії [11]; зміст статті «*Hot spring*» у цьому джерелі, висвітлюючи зміст відповідного наукового поняття, показує, що йдеться саме про науковий геологічний термін фразеологічної структури, а не про дослівне сполучення.

Сюди ж віднесемо й уже згадані «кримінально» марковані сполуки, такі, зокрема, як фінансовий термін англ. *hot money* «капітал, який вивозять за кордон через побоювання щодо його оподаткування; спекулятивний закордонний капітал» [12] чи *hot check* «підроблений чек» [12], умотивовані негативнооцінними конотативними компонентами термічної семантики.

Подібні термінословосполучення включають не лише утворення, що мають, так би мовити, офіційний статус наукових чи технічних термінів, а й одиниці, що належать до традиційної термінології і відзначаються розмовним, ба навіть жаргонним характером. До прикладів останнього типу можна, очевидно, віднести деякі позначення спиртних напоїв в англійській мові, такі як *hot Scotch* (амер.) «віскі з гарячою водою» [12], *hot tiger* (університетський жаргон) «пиво з хересом та спеціями» [12]. Натомість інший, значно відоміший у всьому світі кулінарний термін англ. *hot dog* «ковбаска на розрізаній булочці» [12] (перша атестація 1890 р.), попри істотність нагрятості для відповідного кулінарного виробу, оціню-

ється як такий, що, можливо, походить від давнішого значення цієї ж сполуки «хтось особливо вмільний чи досконалий» [13] (вигук *hot dog!* як вираз схвалення використовувався до 1906 р. [13]). Це, у свою чергу, дає підстави вбачати витоки використання цього виразу в термінології псового полювання. У зазначеному етимологічному словнику є також припущення (очевидно, не безпідставне), що до складу сосисок у XIX столітті входило м'ясо собак [13]. Беручи до уваги зазначене припущення таке позначення цієї їжі в цілому виглядає цілком прозорим, а окреслення *hot* мотивується її органолептичними якостями: нагрітстю, а також і гостротою смаку, пор. відомості, наведені в статті «Frankfurter» у вже згаданій Британській енциклопедії: «Ф., також званий *wiener*, або (у США) *hot dog* – *гостра* (highly seasoned) ковбаса, традиційно з суміші свинини та яловичини» [11].

Крім усього цього, останній приклад говорить і про те, що існують такі фраземи цього формально-структурного типу, які мають істотно інші семантико-функціональні характеристики. Справді, вислів *hot dog*, коли він виражає значення «хтось особливо вмільний чи досконалий», а також «класний спортсмен» [7, с. 220]; (сленг) «хтось такий, що виконує видовищні і часом небезпечні трюки, наприклад, у швидкісному спуску на лижах чи в серфінгу» [14, с. 350], а особливо в разі його функціонування в ролі схвального вигуку, – у всіх таких випадках цей вислів варто розглядати як такий, що має виразну образно-експресивну конотацію і предикативну функціональну спрямованість.

Зауважимо, що не завжди можна провести чітку й однозначну межу між колокаціями обох цих типів (тобто між стилістично нейтральними термінологічними виразами, з одного боку, і стилістично забарвленими образними номінативними фраземами, з іншого), чому не в останню чергу сприяє як уже згадана різна стильова віднесеність термінофразем, так і те, що в сучасну навіть строго офіційну термінологію, передусім англійську (а з неї і в інші), потрапляє чимало одиниць із яскравою образною внутрішньою формою, пор. уже згадані комп'ютерні терміни, а також англ. *hot war* «гаряча війна, відкритий воєнний конфлікт; збройне зіткнення між державами» [7, с. 796] (про наявність у внутрішній формі цієї фраземи семантики «гарячий» свідчить те, що вираз «гаряча війна» виник, наймовірніше, на підставі виразу *cold war*, запровадженого Джорджем Орвелом у жовтні 1945 р. [13]). Додамо, що обидва типи номінативних фразем можуть реально сполучатись у семантичній структурі тієї самої колокації, пор. значення англ. *hot seat* розм. «важке становище»; ам. сл. жарг. «сидіння в літаку, яке катапультиється» [12]; «електричний стілець»; «робочий стіл, який використовують різні робітники в різні дні, не закріплений за однією особою» [9, с. 788].

Іншими прикладами номінативних образно-експресивних колокацій із *hot*, а також з іншими досліджуваними прикметниками, є: англ. *hot air* «балачки, пусті слова; дурниця, нісенітниця, марні слова, обіцянки» [8, с. 14] (мотивація виразу видається неясною; можливо, його слід розглядати як наслідок вторинного розвитку на основі первісного значення «міраж, фата моргана», не зафіксованого, щоправда, у словниках як фразеологічна сполука; іншою підставою може бути витлумачення нагрітого повітря як здатного сприяти оманливому враженню чогось великого й масивного, але насправді пустого – як повітряна куля, що наповнюється таким повітрям, що, у свою чергу, є одним із різновидів ідіоматичного окреслення людини, яка поводить себе нерозумно або є нерозумною.

Виразом, спільним у плані своєї внутрішньої форми, є «гаряча кров (чи голова)», що відображує донаукові уявлення про фізіологічне підґрунтя людських емоцій і, відповідно, раніше, напевно, сприймався як традиційний термін, пор. англ. *hot blood* «1. палкість, пристрасність, гаряча кров; 2. гарячність, запальність (*in hot blood* «зопалу, в серцях») [7, с. 91].

Порівняно невеликим є коло образно-експресивних ідіоматичних фразем, експліцитно маркованих у плані їхнього предикативного характеру (чи синтаксично співвідносних із предикатом), у складі яких семантика «гарячий» виконує фразеотворчу функцію твірної одиниці (у цих випадках прикметник може виступати в субстантивному вигляді): англ. *make it hot for smb* «створити неможливі умови для когось; задати комусь жару» [7, с. 477]; *be hot off the press* «про щойно надруковані новини в газеті» [9, с. 788]; *give it smb hot and strong* «розпекти когось; задати комусь жару, перцю» [7, с. 314].

Усі ці й подібні їм ідіоми вживаються в образно-переносному значенні, але для одних із них є можливим і дослівне прочитання (хоча інколи дещо чи навіть значною мірою умов-

не), пор.: англ. *to get one's water hot* «кип'ятитись»; *to get into hot water* «потрапити в біду» [7, с. 799]; *go hot and cold* «то червоніти, то бліднути» [7, с. 319].

Натомість для інших випадків таке дослівне тлумачення видається неможливим: уже згадане англ. *be the hottest thing since (sliced bread)* «дуже гарний і популярний, такий, що всі хочуть це мати» [9, с. 787].

Порівняно зі семантемою «гарячий», участь інших семантем у фразеотворенні є далеко більш обмеженою, так що можна сказати, що відповідні фразеологічні одиниці представлені спорадичними утвореннями, такими як англ. *a hot time* «гарячі дні» [12].

Зі значенням *hot* «небезпечний (унаслідок перебування під струмом)» співвідноситься вираз англ. *hot stick* (досл. «гаряча палиця»), відсутній у використаних нами словниках. Ми зустріли його у романі Дж. Дівера «Палаючий дріт» (Jeffery Deaver. *The Burning Wire*), де він позначає пристрій для роботи з таким електричним дротом, який перебуває під напругою (дія роману розгортається довкола подій в нью-йоркській електромережі, і серед його героїв є багато електротехніків, що в розмові користуються своїм професійним жаргоном). Натомість, хоча наявність струму (щоправда, досить слабкого) в телефонних чи телеграфних дротах є конечною передумовою функціонування зв'язку, відповідний прикметник у фраземі *to keep the wires hot* «безперервно тримати лінії зв'язку увімкненими» (*war news kept the wires hot* «в очікуванні новин з фронту лінії зв'язку були безперервно включені»), можливо, власне через слабкість цього струму, виступає радше в тому семантичному різновиді, який притаманний сполученню *hot line*.

Підбиваючи підсумки, можна зазначити, що реалізація окремо взятих лексико-семантичних варіантів прикметника англ. *hot* у фразеологічному контексті є вибірковою, у цілому відзначаючись беззастережною перевагою вихідного термічного значення. Обставиною, істотною як у плані впливу на фразеотворчу роль окремих семантем, так і в плані визначення кола тих семантем, які беруть участь у фразеотворенні, є певна дифузність основного і похідних значень аналізованого прикметника, що знаходить своє вираження, по-перше, в наявності у вихідної семантики істотної для її функціонування асоціативно-конотативної смислової периферії, по-друге, у тому, що ієрархічна значеннева структура цього ад'єктиву характеризується постійними взаємними переходами від якісного до відносного значення і навпаки; по-третє, у множинній мотивації похідних значень.

Частиномовний характер ключового прикметника англ. *hot*, його приналежність до класу прикметників із властивими їм рисами синтаксичної сполучуваності (валентності) впливає також і на можливість їхнього входження до тих чи інших структурно-семантичних типів фразеологічних сполук. Крім того, важливим у плані структуризації відношень між сферами лексичної та фразеологічної семантики аналізованого прикметника є їх сполучуваність з іншими складовими фразем, зокрема (у випадку атрибутивних сполук) ступінь обмеженості набору іменників, у сполученні з якими досліджуваний ад'єктив виступає у похідному значенні: саме те, наскільки широким є коло таких іменників, вирішує, чи ми маємо справу з лексико-семантичним варіюванням тієї самої фраземи, у складі якої прикметник набуває нового фразеологічного значення, чи з вільними словосполученнями, у складі яких відповідний прикметник реалізує певне похідне лексичне значення.

Список використаних джерел

1. Беседовська І.В. Семантична природа сенсорних прикметників на позначення температури в сучасній українській літературній мові (на матеріалі поетичних творів Лесі Українки) / І.В. Беседовська // Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка. – 2009. – № 46. – С. 162–165.
2. Верхотурова К.С. Огонь в зеркале русского языка: дисс. ... канд. филол. наук / К.С. Верхотурова. – Екатеринбург, 2009. – 213 с.
3. Черниш Т.О. Слова на позначення високої температури (на матеріалі української та польської мов) / Т.О. Черниш // Польсько-український бюлетень: Київські полоністичні студії. – К.: КНУ ім. Тараса Шевченка, 2010. – Т. 16. – С. 482–495.
4. Бечко Я.В. Функціонування полісемантичних слів із термічним значенням у фразеологічному контексті (на матеріалі англійської, німецької та української мов): монографія / Я.В. Бечко. – Умань: Видавничо-поліграфічний центр «Візаві», 2013. – 218 с.

5. Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник / К.Т. Баранцев. – К.: Рад. школа, 1969. – 1052 с.
6. McGraw-Hill's Dictionary of American Idioms and Phrasal Verbs. – New York: McGraw-Hill, 2005. – 1080 p.
7. Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь / А.В. Кунин. – М.: Русский язык, 1984. – 944 с.
8. Chambers Dictionary of Idioms: English-Ukrainian Semibilingual. – К.: Всеуито, 2002. – 475 с.
9. Longman Dictionary of Contemporary English. The Living Dictionary / ed. by S. Bullon. – Harlow, England: Pearson Education Limited, 2003. – 1949 p.
10. Dictionary of English Colloquial Idioms / ed. F.T. Wood, R. Hill. – London: The Macmillan Press Limited, 1979. – 354 p.
11. Encyclopaedia Britannica [Electronic resource]. – Available at: <http://www.encyclopedia.jrank.org/> (Останнє звернення 28.10.2016).
12. Апресян Ю.Д. Новый большой англо-русский словарь [Электронный ресурс] / Ю.Д. Апресян. – Режим доступа: http://eng_rus_apresyan (Останнє звернення 28.10.2016).
13. Online Etymology Dictionary [Electronic resource]. – Available at: <http://etymonline.com> (Останнє звернення 28.10.2016).
14. The American heritage dictionary of the English language / ed. Anne H. Soukhanov. – N.-Y.: Houghton Mifflin Company, 1992. – 8652 p.

References

1. Besedovska, I.V. *Semantychna pryroda sensorynykh prykmetnykiv na poznachennia temperatury v suchasniy ukrainiiskii literaturnii movi (na materialy poetychnykh tvoriv Lesi Ukrainky)* [The semantic nature of adjectives to describe the sensory temperature in modern Ukrainian literary language (based on poetry of Lesia Ukrainka)]. *Visnyk Zhytomyrs'koho derzhavnoho universytetu im. I. Franka* [Journal of Zhytomyr Ivan Franko State University], 2009, no. 46, pp. 162-165.
2. Verkhoturova, K. S. *Ogon v zerkale russkogo yazyka*. Diss. kand. filol. nauk [Fire in the mirror of the Russian language. Cand. philol. sci. diss.]. Ekaterinburg, 2009, 213 p.
3. Chernysh, T.O. *Slova na poznachennia vysokoi temperatury (na materialy ukrainskoi ta polskoi mov)* [The words which denote high temperature (based on the Ukrainian and the Polish languages)]. *Polsko-ukrainskyi biuleten: Kyivski polonistychni studii* [Polish-Ukrainian Newsletter: Kyiv Polish studies]. Kyiv, KNU im. Tarasa Shevchenka Publ., 2010, vol. 16, pp. 482-495.
4. Bechko, Ya.V. *Funktsionuvannia polisemantychnykh sliv iz termichnym znachenniam u frazeolohichnomu konteksti (na materialy anhliiskoi, nimetskoii ta ukrainskoi mov): monohrafiia* [Functioning of polysemous words of thermal meaning within phraseological context (with reference to English, German and Ukrainian): monograph]. Uman, Vizavi Publ., 2013, 218 p.
5. Barantsev, K.T. *Anhlo-ukrainskyi frazeolohichnyi slovnyk* [English-Ukrainian dictionary of idioms]. Kyiv, Rad. Shkola Publ., 1969, 1052 p.
6. McGraw-Hill's Dictionary of American Idioms and Phrasal Verbs. New York etc., McGraw-Hill, 2005, 1080 p.
7. Kunin, A.V. *Anglo-russkiy frazeologicheskiy slovar* [English-Russian dictionary of idioms]. Moscow, Russkij jazyk Publ., 1984, 944 p.
8. Chambers Dictionary of Idioms: English-Ukrainian Semibilingual. Kyiv, Vseuvyto Publ., 2002, 475 p.
9. Bullon, S. (ed.) Longman Dictionary of Contemporary English. The Living Dictionary. Harlow, England, Pearson Education Limited, 2003, 1949 p.
10. Wood, F.T., Hill, R. (ed.) Dictionary of English Colloquial Idioms. London, The Macmillan Press Limited, 1979, 354 p.
11. Encyclopaedia Britannica. Available at: <http://www.encyclopedia.jrank.org/> (Accessed 28 October 2016).
12. Апресян, Ю.Д. *Novyi bolshoi anglo-russkiy slovar* [New Large English-Russian dictionary]. Available at: http://eng_rus_apresyan (Accessed 28 October 2016).

13. Online Etymology Dictionary. Available at: <http://etymonline.com/> (Accessed 28 October 2016).

14. Soukhanov A.H. (ed.) The American heritage dictionary of the English language. N.-Y., Houghton Mifflin Company, 1992, 8652 p.

В статье рассматривается вопрос об участии лексико-семантических вариантов многозначного прилагательного англ. *hot* в фразеобразовании фразеологических единиц с соответствующим ключевым компонентом. Устанавливаются структурные типы фразеологических единиц, по которым семантемы исследуемого прилагательного берут на себя фразеобразовательную функцию.

Ключевые слова: фразема, фразеобразование, ключевое слово, структура, семантема, многозначность.

The article focuses on the issue of participation of lexical-semantic variants of the polysemous adjective Eng. *hot* in the process of formation of phraseological units sharing the common key lexical component. The author establishes structural types of phraseological units which are formed with the help of semantemes of the studied adjective.

Key words: idiom, phraseological unit formation, key lexical component, structure, semanteme, polysemy.

Одержано 21.11.2016